

**Ávilai szent Teréz *Önéletrajz*ának mai olvasata
Paco Bezerra *Meghalok, mert nem halok meg.*
Teréz kettős élete című drámájában**

Bevezetés

Napjaink rendkívül népszerű műformájának, az önéletírásnak a gyökerei a kereszténység elterjedéséig nyúlnak vissza. Míg az első, IV–V. századi önvallo-mások elsősorban vallásos szerzők tollából születtek, addig a reneszánszban az autobiográfia profán műfajjá változott, habár a 15. század után sem ritka, hogy a szerzők vallásos érzületől ihletve örökítették meg életüket. Jézusról nevezett Ávilai szent Teréz (Santa Teresa de Jesús de Ávila) könyvei – a magyar olvasók számára is elérhető *Önéletrajz*, *A tökéletesség útja*, *Az alapítások könyve*, *A belső várkastély* – egyfajta önéletírásként is olvashatók, habár csak az első, 47 évesen megírt könyvének adta (az utókor) az *Önéletrajz* (*La vida*) címet.

Teréz irodalmi értékű művei sokakat megihlettek a XVI. századtól napjainkig, többek között például Paco Bezerra drámaíró, aki a *Muero porque no muero. La vida doble de Teresa* (*Meghalok, mert nem halok meg. Teréz kettős élete*) című monodrámájában napjainkban támasztja fel az apácát. A szent alakjának drámai rekonstruálásához a szerző az 1565-ben született *Önéletrajz*-ot használta elsődleges forrásként.

Jelen tanulmány a műfaj definíciója és néhány világirodalmi példájának, majd a spanyol irodalom női önéletírásainak a rövid bemutatása után Ávilai szent Teréz munkásságát és annak napjainkig tartó hatását, valamint az *Önéletrajz* műnemek és korszakok közötti adaptációjának lehetőségeit és jellegzetességeit vizsgálja.

Az önéletírás Ágostontól a XIX. századig

Az önéletírás vagy önéletrajz egy olyan első személyben írott történet, amelyben a szerző saját életéről számol be, s teszi mindezt – szándéka szerint

– a valóságnak és a tényeknek megfelelően. Az önéletírásokban az elbeszélés meghatározó jegye a befelé fordulás: az önéletíró tekintetét nem a külvilágra, hanem saját maga felé fordítja, önvizsgálatot tart, elemzi viselkedése és tettei okait és következményeit (Szávai 1978, 10–13). Ilyen önvizsgáló elbeszélések a kereszténység elterjedésével kezdtek megjelenni, és a kutatók többsége – például Roy Pascal (1960), Georges Gusdorf (1991), vagy a már idézett Lejeune (2003) – egyetért abban, hogy „az önéletrajz az európai-mediterrán civilizáció terméke” (Szávai 1978, 14).

A klasszikus és kortárs önéletírás¹ elismert kutatója, Philippe Lejeune definíciója szerint² az autobiográfia egy „[p]rózában írt retrospektív elbeszélés, melyet egy valós személy saját létezéséről ad, miközben a hangsúlyt egyéni életére, különösképpen pedig személyiségének történetére helyezi” (Lejeune 2002a, 272). Lejeune a *Le pacte autobiographique* című könyvében a szerző és az olvasó között létrejövő szerződés fogalmát vezeti be, amelynek függvényében két csoportba osztályozhatók az irodalmi művek. Az *önéletírói paktum* esetében a szerződés igazmondásra kötelezi az (önélet)író, az olvasó bizalmába fogadja a szerzőt, és valósnak tekinti a leírtakat. Ezzel szemben a *regényírói paktum* során ilyen bizalmi kapcsolat nem alakul ki, az olvasó fikcióként olvassa a szöveget (Lejeune 2002b, 143–144).³

Az első önéletrajznak tekinthető mű Szent Ágoston *Vallomások* (397–398) című írása, amely azt beszéli el, hogy az akkor 44–45 éves szerző tévelygő és kicsapongó fiatalsága után miképpen jutott el a valódi hithez. Ágoston *Vallomásait* Babits „az első belülről látott lélekrajz[ként]” aposztrofálja, amely a „bensőséges irodalom számára új műfajt is teremtett [...] a pszichologikus önéletrajzot, mely éppen ellentéte a régiek autobiográfiájának [...], teljesen belső és személyes” (Babits 1917). Ágoston önéletírása az első olyan mű a világirodalomban, amely kifejezetten ezt a *belső* és *személyes* világot állítja a narráció középpontjába. Babits úgy véli, hogy az önéletírás „igazi keresztény műfaj” (1917), melynek gyökerei a gyónással és a vallomással fonódnak össze. A mű hatása és a szerző körül kialakult kultusz egészen a felvilágosodásig érezhető volt, ám az interpretációk időről-időre változtak. A középkorig Ágoston művét kizárólag a vallásos irodalom egyik példajaként olvasták, szerzőjében

¹ Az önéletírás terminus a XIX. században született neologizmus, három görög eredetű szóból tevődik össze: αὐτοϛ (ön/saját maga) + βίοϛ (élet) + γραφή (írás). Friedrich von Schlegel 1798-ban használta először, majd Robert Southey angol költő egy 1809-es cikkében is felbukkan a kifejezés (Tortosa 2001, 25).

² Lejeune azonban rögtön hozzáteszi, hogy a meghatározás nem az övé, csupán azt a definíciót vette át, amit a legtöbb értelmező szótárban talált.

³ A szerződés kezdeményezője a szerző, a döntés joga azonban az olvasót illeti meg. Az olvasás során dől el, melyik műfaji kategóriába tartozik egy irodalmi alkotás (Zombory 2004, 266).

pedig a tudós teológust tisztelték. A reneszánszban Petrarca az első, aki már nem az egyházatyát, hanem az író és a filozófust látta meg a *Vallomások* szerzőjében, majd a XVII–XVIII. században az írás lélektani és pedagógia értékei is egyre nagyobb figyelmet kaptak. Voltaire sem a szentet, hanem az embert látta Ágoston önéletrajzában.

A reneszánsz alatt az autobiográfia világi műformává válik, amikor is a szerzők tollát már nem Isten és a hit, hanem a hírnév iránti vágy és az önbi-zalom vezette. A XVI. század derekán keletkezett *Benvenuto Cellini élete* (1558–1567) jól példázza ezt a fordulatot. A szobrász önéletírásában nem Istenhez, hanem az emberekhez szól: érdemeinek és kiválóságának a bemutatásával az ő csodálatukat akarja kivívni. Cellini *Élete* nem annyira befelé forduló, önelemző és lélektani, hanem gazdag cselekményű és fordulatos írás, amely az elbeszélésre sokkal nagyobb figyelmet fordító, „visszaemlékező önéletrajz ősképe-né-kinthető” (Szávai 1978, 23).

A XVIII. században számos olyan egyes szám első személyben írt ál-önéletrajzi regény jelent meg, amelyek címében egy személynév mellett az *élete*, *emlékei* vagy *kalandjai* szavak tűntek fel. Ezek jól használható mintáknak bizo-nyultak Rousseau számára a *Vallomások* (1770), az autobiográfia-történet har-madik meghatározó remekművének a megírásához. A nagy francia filozófus írása fordulatot hozott az önéletírás történetében, mintát alkotva a későbbi autobiográfusoknak. A rousseau-i önéletrajz tartalmazza a műforma eddig ismertetett jellegzetességeit, ugyanakkor hatása messze túlmutat a felvilágo-sodáson. Míg Szent Ágoston önéletírásának a hitelességét Isten garantálta, addig Rousseau munkájában a lelkiismeret válik az őszinteség garanciájává: „Lelkiismeret! Lelkiismeret! Isteni ösztön, halhatatlan égi szózat, egy tudatlan és korlátozott, de értelmes és szabad lény biztos vezetője, csalhatatlan bírāja jónak és rossznak, te teszed az embert Istenhez hasonlónak!” (Rousseau 1997, 213) –írja az *Emil, avagy a nevelésről* című munkájában.

Az autobiográfia történetében az újabb fordulatot Goethe *Költészet és valóság* (1811–1833) című önéletírása hozza el. A német író egészen másképp tekint saját múltbeli énjére, mint Ágoston, Cellini vagy Rousseau, és élete hu-szonöt évének a bemutatását nem pusztán dokumentumnak, hanem egy tu-datosan létrehozott műalkotásnak szánta. Goethe a nyelvvel, a formával és a tartalommal is tudatosan arra törekedett, hogy az önéletírást a többi elis-mert műforma mellé emelje, életének szétszórt eseményeit megformált költői egységbe rendezze (Kovács 1982, 709–710). Már címadásával is érezhetően újat akart teremteni a korábbi autobiográfusokhoz képest, akik egyszerűen csak az *élet*, *vallomások*, vagy *memoár* megjelölést használták, de olyanra is volt példa – ahogy ezt Ávilai Teréz-nél is látni fogjuk –, aki nem is adott címet ön-

vallomásainak. Goethe azonban a *Költészet és valósággal* egy rendkívül gazdag jelentéstartományú címet választott. A német író többkötetes önéletrajza nem posztumusz kiadás volt, s ez szintén fontos különbség a korábbi példákhoz képest, melyek gyakran szerzőik halála után, és nem ritkán azok akarata ellenére láttak napvilágot. Goethe esetében viszont nem az utókor, hanem az alkotó maga döntött arról, hogy az írás bekerüljön az életműbe.

Az önéletrajzi forma nagykorúságát mutatja, hogy a XIX. században jelenik meg és válik elterjedté az *autobiographie* szó, amely ekkortól gyakran átveszi a helyét a korábban divatos *mémoires* vagy *confessio* kifejezéseknek. Az önéletrajzok XX–XXI. századi burjánzása és tömegtermékké válása nem teszi lehetővé, hogy kronológiánkat tovább tágítsuk. Habermas 1962-ben tett megállapítása napjainkban talán még inkább igaz: „a nyilvánosság az egyéni élettörténetek közzétételének a szférájává válik” (1999, 254).

A XX. században az önéletrajz-kutatás egyértelműen kilép az irodalomtudomány területéről. Erre a változásra Lejeune is reflektál amikor korábbi definícióját – miszerint az önéletrajz már komoly életművel rendelkező szerző saját személyiségfejlődéséről szóló retrospektív elbeszélése – felülvizsgálva az *Est un autre: L'autobiographie de la littérature aux médias* (1980) című munkájában a korpuszt kibővíti a többszerzőjű szövegek, az orális történelem, az etnográfia, valamint a filmes és rádiós életrajzi interjúk felé.

Az „életírást” (*life-writing*) mint folyamatosan bővülő műfaji megjelölést először a feminista és a társadalmi nemek tudománya használta, mára azonban egy interdiszciplináris és inkluzív fogalommá vált – írja Louise O. Vasvári (2016, 150). Sidonie Smith és Julia Watson *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives* című kötetük második kiadásában hatvan különböző önéletrajzi műfajt definiálnak, köztük verbálisat és vizuálisat, nyomtatottat és digitálisat (2010, 253–286).⁴ Napjainkban a *life-writing* különböző műfajaiból tapasztalható túltermelés az új technológiák és a különböző digitális formák térhódításának (is) köszönhető, s ennek eredményeként „[a]kárhová nézünk, önéletrajzot látunk” (Gács 2014, 113). Smith és Watson szerint a *life-writing* nem csupán egyetlen műfaj, hanem egy tágabb, történelmileg, társadalmilag és kulturálisan változó gyakorlat, amely hűen tükrözi a XVIII. századi individuumból központi önéletrajz-definíciójától való elmozdulást az életírás kortárs, szélesebb spektrumú fogalma felé. A könyv előszavában a szerzőpáros megjegyzi, hogy az önéletrajz elméleti és történeti összefoglalását célzó vállalkozásuk bizonyos értelemben lehetetlen és reménytelen, hiszen egy intergalaktikus területet kívánnak feltérképezni (2010, IX).

⁴ Ez a lista az elmúlt másfél évtizedben még tovább is bővült.

Női önéletírás a spanyol irodalomban

Az előbbi redukált és hiátusokkal teli történeti áttekintésből joggal hiányolhatjuk a női írókat.⁵ Ezt a hiányt a továbbiakban a spanyol irodalomra fókuszálva igyekszem pótolni, amelyben csak a XIX. század végén válik elterjedtté az *autobiografía* kifejezés. Feltehetőleg éppen egy női író, Emilia Pardo Bazán használta először a szót 1879-ben (Tortosa 1998, 365), mégpedig első regényének, a *Pascual López: Autobiografía de un estudiante de Medicina* címében. A Királyi Akadémia öt évvel később veszi fel a kifejezést a spanyol nyelv hivatalos szótárába (Martínez Calvo 2017, 62).

Jóllehet, megfelelő terminus még nem volt rá, természetesen spanyol szerzők is ismerték és használták ezt a műformát már korábban is, és egészen a középkorig visszamenőleg bővelkedik a hispán irodalomtörténet az önéletírás különböző formáiban.⁶ Az önéletrajz spanyol irodalomban elfoglalt jelentőségének és hagyományainak a részletes bemutatása⁷ nélkül a továbbiakban néhány feminista nézőpontú érdekességet emelek ki.

A spanyol irodalom legkorábbi ismert önéletrajzi írása egy nő, Leonor López de Córdoba y Carrillo (1362–1420) tollából született *Memorias* címmel. Ugyan a középkori szerzőt az irodalomtörténészek íróként aposztrofálják, a kilenc oldalas – ma már csak másolatban megmaradt –, 1412 tájékán született emlékiratain kívül a nemesi származású nő más irodalmi művet nem hagyott ránk. A középkori és az arany századi spanyol irodalomban rajta kívül még Arenal és Schlau (1989, 15) gyűjtése alapján tizenkét női szerző önéletírása ismert, közös bennünk, hogy alkotóik vallásos életű nők és apácák, akik közül többeket szentekként tisztel az utókor. Egyikük a XV. században⁸ élt Santa Teresa de Caratgena volt, akit Hispánia első, irodalmi értelemben vett női írójaként, illetve az első misztikus íróként (Cortés Timoner 2004) – Ávilai szent Teréz közvetlen elődjeként – tartanak számon. Teresa de Cartagena az *Arboleda de los enfermos* művének a címében, jóllehet nem jelennek meg az önéletírást

⁵ Számai a világirodalomból csupán négy női önéletrajzíró (Marie d'Agoult, Simone de Beauvoir, Anna Frank, Marguerite Yourcenar) említ, őket is csak mellékesen, egy-egy cím erejéig.

⁶ Az önéletrajz mellett a krónika, a napló, a memoár, a levél és egyéb rokon formák is ide sorolhatók, definíciójukra nem térek ki részletesen.

⁷ Átfogó és részletes tanulmányok, doktori disszertációk és monográfiák születtek már a témában. Lásd például a José Romera Castillo vezetése alatt működő SELITEN@T kutatócsoport által szervezett, a (spanyol) önéletírás témájának szentelt számos konferenciát és az ezekből megjelent tanulmányköteteket (SELITEN@T: *Escritura autobiográfica en España*; Romera Castillo (1993, 2006)).

⁸ Születésének és halálának a pontos dátumát nem ismerjük. Valamikor 1420–1435 között született, míg a halálát 1478 utánra teszik a kutatók.

megelőlegző *vida*, *confesión* vagy *memorias* szavak, mégis olyan önelbeszélésről van szó, amelyet szerzője lelki vigasztalásról szóló értekezésként definiált.

A XVI. században egy másik Teresa neve válik az előbbi apácánál még ismertebbé az Ibériai-félszigeten: Teresa Sánchez de Cepeda Dávila y Ahumada (1515–1582) spanyol apáca, a Sarutlan Karmelita Rend – és 17 kolostor megalapítója –, a római katolikus egyház első női egyháztanítója, aki Ávilai szent Teréz névvel vonult be az egyház- és irodalomtörténetbe. Irodalmi munkássága a XVI. században bontakozott ki, egy olyan korszakban, amikor csak nagyon kevés nő tudott írni és olvasni, illetve a tudás és a kultúra kizárólag a férfiak privilégiuma volt.

A XVIII. században még visszafogottan, a XIX. században azonban már valamelyest láthatóbban is megjelennek a nők a laikus irodalomban is, párhuzamosan kulturális, társadalmi és politika szerepvállalásukkal. Míg a mélyen katolikus Spanyolországban a XVI–XVII. században a női önéletírásnak szinte kizárólag a spirituális változata létezett, addig a XIX. században már sokkal változatosabb feminista diskurzusok bontakoznak ki ebben a műformában is. López Durán az 1694 és 1875 között született szerzőket vizsgálva 558 önéletrajzírórt kutatott fel a hispán irodalomban. Az ő listáján 41 női név szerepel – azaz alig több mint 7% –, amely jóval szerényebb, mint ugyanebben az időszakban a francia, angol, vagy amerikai életrajzíró nők száma volt (López Durán 2008, 273). A 41 író nő munkáiból 25 a vallásos (katolikus) irodalomhoz sorolható. A 25-ből 18 a XVIII. században élt, míg 7-nek a munkássága a XIX., illetve XX. század első évtizedeihez köthető (López Durán 2008, 264–256). A számok egyértelműen jelzik a vallásos önéletírás műfajának hanyatlását.⁹

A XIX. században már egyre több nő¹⁰ ragadott tollat és tört írói babérokra Spanyolország-szerte, közülük azonban csupán két név emelkedik ki irodalmi jelentőségű autobiográfiával. A kubai-spanyol Gertrudis Gómez

⁹ A felvilágosodást követő században a spanyol laikus női önéletírások nagy része krónikás önéletrajz, azaz a saját koruk eseményeit, történéseit saját életükkel egybefonva elmesélő emlékiratok. Érdekes típusa az önéletrajznak, amikor a vallomásra egy híres férfi párja, akinek ismertsége az ő árnyékában élőkre is figyelmet irányít. Mondhatjuk, hogy ezek az önéletírók „kölcson vesznek a figyelmet” (López Durán 2008, 269.) Az ilyen típusú írásra a legszemléletesebb spanyol példa Juana María de la Vega két kötetes munkája. A szerző egy jómódú felvilágosult és liberális családból származó hölgy, aki kamaszlányként a nála 24 évvel idősebb Francisco Espoz y Mina tábornokkal, a spanyol liberálisok legendás hőisével kötötte össze az életét. A tábornok halála után az özvegy intenzív politikai és társadalmi tevékenységet fejtett ki a liberális ideológia zászlója alatt, s ennek részét alkotta az emlékiratainak a megírása is. Az első kötetnek már a címe *En honor a Mina. Memorias íntimas* (Mina tiszteletére. Legbelsőbb emlékek) is kifejezi de la Vega legfontosabb törekvését: saját önéletírásával valójában férjének akart emléket állítani.

¹⁰ Erről részletesen lásd például Serrano y Sanz (1975) és Simón Palmer (1991) gyűjtését.

de Avellaneda levél formában írta le romantikus önvallomását (*Autobiografía. Epistolarios de amor*), s ebben Avellaneda őszintén¹¹ vall érzelmi vívódásairól, ugyanakkor hű képet fest az értelmiségi nőknek a társadalmi elfogadás és megbecsülés kivívásáért folytatott küzdelméről is. A naturalizmus elkötelezett harcosa, Emilia Pardo Bazán volt az első nő, akinek irodalmárként sikerült magának kivívnia ezt a nyilvános tiszteletet. Életének részleteit az *Apuntes autobiográficos* című jegyzeteiben tárja elénk, amely műfaji szempontból azért is érdekes, mert kimondottan a megjelentetés szándékával született, ugyanis a *Los pasos de Ulloa* című regényének publikálása apropóján a kiadó felkérte a szerzőt, hogy írjon a regényhez egy „életrajzi-irodalmi jegyzetet”, amely hosszabb, mint egy előszó, de rövidebb, mint egy teljes önéletrajz (Pardo Bazán 1999, 5). A szöveg témája a saját írói hivatástudat kialakulása és része a Pardo Bazán által vívott tudatos harcnak, amit a szerző annak érdekében folytatott, hogy ne női íróként, hanem a szexus említése nélkül, ugyanolyan „normál” irodalmárként fogadják el, mint férfi kollégáit (López Durán 2008, 279).

Szent Teréz *Önéletrajza*¹² és egyéb művei

A XIX. századi női önéletírásoktól kanyarodjunk vissza a XVI. századhoz és Ávilai szent Terézhez. Irodalomkedvelő családban nőtt fel, ahogy erről *Önéletrajza*nak második mondata is tanúskodik „Apám nagyon szerette a jó könyveket, és spanyol nyelvűeket is tartott, hogy gyermekei ezeket olvashassák” (Teréz 2012, 67). A kis Teresa falta a lovagregényeket¹³, olvasgatta a trubadúrok szerelmes verseit és ismerte korának pásztor-költeményeit (Présentation 2015, 199). Az olvasás iránti szenvedélye egész életét végig kísérte: „Nagy barátja voltam [...] a jó könyvek olvasásának” (Teréz 2012, 107–108) – írja a 6. fejezetben. Hogy megmeneküljön a házasság kötelezettségétől 21 évesen választotta a vallást, és apja akarata ellenére vette fel a karmelita habitust. Két évvel később egy ismeretlen betegség támadta meg a szervezetét. Állapota olyannyira súlyossá vált, hogy az utolsó kenetet is feladták rá. Tükörpróbával

¹¹ Mivel ezeket a szövegeket magánlevélként írta, nem gondolt a nyilvánosságra, ami az őszinteség egyik garanciája. Később sem adott engedélyt a levelek publikálására, így csak halála után jó pár évtizeddel később kerültek kiadásra.

¹² Mind az első (Teréz 1928), mind a második (Teréz 2012) magyar fordítás ezzel a címmel jelent meg, jóllehet a spanyol eredeti cím – amelyet Fray Luis de León adott a kéziratnak – sokkal hosszabb volt (*La vida de la Madre Teresa de Jesús y algunas de las mercedes que Dios le hizo, escrita por ella misma por mandado de su confesor, a quien envía y dirige*), amit végül a *La vida* (Az élet) rövidített az utókor.

¹³ Édesanyja is tudott olvasni, gyakran ő olvasta fel gyermekeinek ezeket a „bűnös” regényeket.

megállapították, hogy nem lélegzik, szemét viasszal lezárták és már a sírját is előkészítették, apja azonban nem engedte eltemetni. Teresa csodával határos módon négy nap után visszanyerte az eszméletét. Felébredése után beszámolt arról, hogy látta a poklot, a kolostorokat, amiket majd alapítania kell, a lelkeket, akik ő általa üdvözülnek, és hogy szentül fog meghalni. Ezek mind bekövetkeznek majd későbbi életében, ám környezete azt hitte, hogy félrebeszél. Betegsége hosszasan elhúzódott, a négy napos kómából való visszatérés után még három évig gyengélkedett (Senra Varela, 2015). Felépülése után hite azonban még erősebbé vált. Életéről és Istenhez vezető útjáról viszonylag későn, 47 évesen kezdett írni. Ettől kezdve viszont egymás után születtek kéziratok: „Sohasem tudom abbahagyni az írást” (Teréz 2014, 523) – olvashatjuk egyik 1577 januárjában kelt levelében.

Szent Teréz első írott munkája „minden idők egyik legnagyobb misztikusának az önéletrajza” (Sajó–Templom 2012, 7), amely „szellemi útjának és igazságra törekvésének a gyümölcse” (Présentation 2015, 101). Gyóntatói tanácsára kezdett írni 1562-ben, ám ez az első változat elveszett. Két évvel később egy újabb, részletesebb változatba kezd, amely 1565-re készül el. Az eredeti kéziratnak a szerző nem adott címet és saját nevét sem említi. Az önéletrajz csak Teréz halála után, 1588-ban jelenik meg egy másik nagy misztikus, Fray Luis de León gondozásában.

A karmelita apáca *Önéletrajza* negyven fejezetből álló, három nagyobb részre tagolódó, egyes szám első személyű elbeszélés, amely mutat némi rokonságot a XVI. században divatosá váló pikareszk regénnyel¹⁴ (Teresa 2018, 5–6). A szöveg ugyan gyóntatói biztatására született, Teréz mégis elsősorban önmagához szól, illetve legfőbb hallgatóságához, Istenhez. Ugyanakkor a szerzőben él a szélesebb körű hallgatóság iránti vágy is, amiről a szövegben fel-felbukkanó, a lehetséges olvasókhoz szóló tanácsok árulkodnak.¹⁵

A mű felépítésében és nyelvezetében is erősen érezhető Szent Ágoston hatása. Találkozhatunk például olyan mondatokkal, melyek nagyon hasonlítanak a hippói szent megtérése előtti pillanatokhoz.¹⁶ A szerző be is vallja, hogy mennyire inspirálta Ágoston műve: „Abban az időben kaptam meg Szent Ágoston vallomásait. [...] Nagyon szerettem Ágostont [...] azért is,

¹⁴ Habár a pikareszk regények többnyire álönéletrajzok.

¹⁵ Például: „valamikor egy szerzetesnővér olvasná ezt, tanuljon az én példámból” (Teréz 2012, 121); vagy: „Nyissa fel az Úr azok szemét, akik olvassák” (Uo. 172).

¹⁶ A 9. fejezet első passzusában Krisztus sebeinek látványa ébreszti fel benne a bűnös élet miatti lelkiismeretfurdalást: „Annyira sajnáltam a rosszat, amellyel ezeket a sebeket megháláltam, hogy úgy érzetem, megszakad a szívem, és nagy zokogással levettem magam Mellé, azon könyörögve, hogy erősítsen meg már egyszer s mindenkorra, hogy meg ne bántsam Őt” (Teréz 2012, 141).

mert bűnös volt [és] az olyan szentekben, akiket ilyen állapotból térített magához az Úr, nagy vigasztalást találtam” (Teréz 2012, 144).

A három rész három életszakaszt különít el: az elsőben (1–10. fejezet) a családjával töltött húsz évét, majd az ávilai Encarnación (Megtestesülés) kolostorban töltött ugyancsak két évtizedet és a megtérése eseményét beszéli el; a másodikban (11–22. fejezet) a belső imával megtett életéről, az imaélet fokozatairól számol be; a harmadikban (23–40. fejezet) visszatér élete elbeszéléséhez – „új élet kezdődik itt” (Teréz 2012, 289) –, bemutatva a kegyelmeket, amelyben része volt, a Szent József kolostor megalapítását és az új élet apostoli kibontakozását.

Teresa de Cepeda az élete könyvében beszámol egyre gyakoribb „elragadtatásairól”, azaz az Úrral való találkozásának¹⁷ eksztatikus állapotairól. Ezen részek miatt sokan ezt az írást tarják a szerző legvitatottabb művének, hiszen a lelki szemekkel („ojos del alma”) érzékelt látomások komoly kételyeket ébresztettek többekben és Terézt egyenesen csalónak bélyegezték: „Nagyon sokat szégyenkeztem és szenvedtem, amikor ezekről a [jelenésekről] kellett beszélnem, és sok félelemben és üldöztetésben volt részem. Egyesek annyira bizonyosra vették megszállottságomat, hogy ördögűzésnek akartak alávetni” (Teréz 2012, 354). Félelme nem volt alaptalan, még az eretnekséget keményen üldöző Inkvizíció előtt is válaszolnia kellett számos kérdésre. Domingo Báñez dominikánus teológus 1575-ben a Szent Hivatalnak benyújtott jelentésében így ír erről: „Ha alaposan megvizsgáljuk, csupán egy, joggal kifogásolható dolog van ebben a könyvben, mégpedig az, hogy sok benne a kinyilatkoztatás és látomás. Ettől mindig óvakodnunk kell, különösen, ha nőkről van szó, mert ők könnyebben elhiszik, hogy Istentől valók [ezek a jelenések], és hogy szentséget tesznek beléjük” (idézi: Blasco Mena 2022, 40 saját fordítás).

Valószínű, hogy nem is annyira az apáca látomásai zavarták az egyházi előjárókat, hanem sokkal inkább az, hogy Teréz nyíltan bírálta¹⁸ a kolostorokban folyó erkölcsi és anyagi visszaéléseket. Az általa javasolt új rend a szegénységi fogadalmat helyezte előtérbe és ezt az utat nem mindenki akarta az egyháziak közül követni.

Második munkájának, a nővéreknek szóló, a kolostorban folyó életmóddal kapcsolatos tanácsait tartalmazó autográf kéziratnak sem adott a szerző címet, ám egy idegen kéz Teréz kezdő sorai fölé *A tökéletesség útját* (*Camino de perfección*) írta, és ezzel a címmel maradt az utókorra is. Leveleiben az apáca „kis könyvként” emlegeti ezt a munkát, utalva a „nagyra”, az *Önéletrajzra*.

¹⁷ Hol az ostyában, hol a kereszten, vagy éppen a kertben jelenik meg előtte (Teréz 2012, 354).

¹⁸ Emiatt a kortárs spanyol író, Clara Janés „szubverzív” nőként és az emancipáció egyik első képviselőjeként tekint rá (Teresa 2018, 6).

Az eredeti hangvételi írásban olvashatunk a nőknek a társadalomban és az egyházban elfoglalt helyzetéről, vagy az Inkvizíció egyes intézkedéseinek a kritikájáról is, de a szerző alapvető célja, hogy az imaéletről képzést adjon és egyfajta kézikönyvet fogalmazzon meg az „általa egybegyűjtött maroknyi nőnek” (Présentation 2015, 118).

Teréz harmadik nagyszabású műve *Az alapítások könyve* (*Libro de las fundaciones*) az *Önéletrajz* folytatásaként születik meg, műfaját tekintve azonban a szöveg inkább krónikának tekinthető, amely a Szent József kolostor és az azt követő tizennégy női és két férfi zárda alapítását írja le. Ebben a könyvben elsősorban az alapítónőkről, a fiatal nővérekről és magáról Terézzől olvashatunk portrékat, ugyanakkor a leírások kiváló kordokumentumok a gazdasági, társadalmi és vallási kontextusról, vagy éppen az utazás körülményeiről is.¹⁹

A belső várkastély (*Las moradas*, vagy *El castillo interior*) ugyancsak az élettörténet folytatása, ahogy a szerző fogalmaz: „egy másik ékszer, mely messze felülmúlja a nagy könyvet” (idézi: Présentation 2015, 143). Műfaja értekezés, melynek címzettjei a nővérek.²⁰ A várkastély és a benne lévő hét „lakás” szimbolikus jelentéssel bír: az Istenhez való közeledés egy-egy lépcsőfokát írja le. Az írás megőrzi életrajzi jellegét, ám ebben sokkal inkább a lelki tanításon van a hangsúly, míg a személyes motívumok az értekezés alátámasztására szolgálnak.

A négy említett könyv mellett Teréz írt még a női zárdák számára készült szabályzatot (*Constitución*), fohászokat, hitéleti értekezéseket, megfogalmazta gondolatait az *Énekek énekéről*, valamint kiterjedt levelezést²¹ is folytatott. Ez utóbbi igazi „irodalmi szenzációnak” (Présentation 2015, 175) számít, ugyanakkor kivételes vallási, történelmi, politikai és társadalmi kordokumentum is, amely hűen beszámol arról a rendkívüli munkáról, amit Teréz a hitélet megújítójaként és a kolostorok alapítójaként végzett. Leveleiben nem egy egyszerű apáca, hanem üzletasszony, kormányzó, diplomata, gyakorlati ötletekkel teli, realista, szeretetteljes és energikus nő alakja rajzolódik ki (Présentation 2015, 177–178). Teresának a női emancipációban betöltött úttörő szerepéről Simone de Beauvoir is elismerően ír: „Szent Teréznek vagy Katalin cárnőnek kellett ahhoz születni, hogy egy nő korlátlanul kibontakoztathassa képességeit. [...] Szent Teréz olyan rendíthetetlenül járta a maga útját, hogy egyetlen férfi se különbül” (Beauvoir 1969).

¹⁹ Teréz fizikálisan is részt vett a szervezésben és az alapításokban, közel nyolcezer kilométert utazott be az évek során Spanyolország-szerte (Présentation 2015, 127).

²⁰ Összesen 108 alkalommal szólítja meg nővéreit (Présentation 2015, 145).

²¹ A ránk maradt 470 levélből 250 autográf. A kutatók azonban feltételezik, hogy a Teréz által írt levelek száma a 15.000-t is meghaladhatta (Présentation 2015, 176). Magyarul 439 levél olvasható Szeghy Ernő fordításában, melynek első kiadása 1943-ban látott napvilágot, legutóbb pedig 2014-ben adták ki (Teréz 2014).

Szent Teréz alakja Paco Bezerra olvasatában

Teresa de Jesús 1582-ben halt meg anélkül, hogy műveit kiadásban látta volna (Morales 2015, 187). Irodalmi munkásságának az elismerését azonban mi sem bizonyítja jobban, hogy Spanyolországban az írók védőszentjeként tisztelik, valamint élete és művei ihletadó forrás nemcsak a hittel és vallással foglalkozók, de számos saját korabeli és későbbi korszak művészei számára.²² Többek között megfestették a barokk nagy festői (Ribera, Zurbarán, Murillo, Rubens), de minden bizonnyal a leghíresebb Bernini alkotása, *Szent Teréz extázisa* címmel. A kortárs művészek közül Tamara de Lempicka *art deco* stílusú portrét készített 1933-ban az ávilai szentről, míg Julia Kristeva *Thérèse mon amour* (2008) címmel írt róla regényt. A kortárs spanyol drámaírókat is megihlette a XVI. századi szent élete és munkássága: többek között például Juan Mayorgát²³, María Folguerát²⁴ vagy Paco Bezerrát.²⁵ A továbbiakban ez utóbbi szerző *Muero porque no muero. La vida doble de Teresa* (*Meghalok, mert nem halok meg. Teréz kettős élete*) című monodrááját elemzem részletesebben, összevetve Teréz eredeti önéletírásával, illetve bemutatva azt a kultúrpolitikai vitát, ami a darab tervezett madridi bemutatója körül kialakult.

Paco Bezerra színházi világa bővelkedik erőszakban, halálban és szexualitásban. Szereplői marginális vagy liminális figurák, bevándorlók, földművesek, testileg fogyatékosok, idősek, homoszexuálisok, ördögűzők, kuruzslók vagy szenvedélybetegek. Női szereplőkből is bőven akad Bezerra darabjaiban: nők, akiknek a történeteit elhallgatta, vagy elferdítette az épp aktuális politikai diskurzus. Szent Teréz is egy ilyen hősnő: élete során sokan támadták és bántották, szellemi örökségét később manipulálták, és félremagyarázták, olyannyira, hogy a róla kialakult mítosznak igen kevés köze van az igazi karmelita apácához (Pujol 2022, 9).

Bezerrát eredetileg 2014-ben kérték fel, hogy írjon egy darabot Teréz születésének 500. évfordulójára. A mű ugyan nem készült el 2015-re, a CO-

²² A karmelita apáca munkássága látványosan felértékelődik születésének (1515), halálának (1582) vagy boldoggá avatásának (1614) kerek évfordulóinak alkalmából.

²³ Juan Mayorga a *La lengua en pedazos* (2012, *A nyelv darabokba*) című drámában Teréz fontos életrajzi momentumait, gondolatait és az önéletrajzból idézett szavait a szent és egy inkvizitor közötti filozofikus dialógusban tárja elének. A cím az apáca egyik mondatára utal, amit az életéről szóló könyvben az alábbi formában olvashatunk: „La lengua hecha pedazos de mordida” (Teresa 1995, 35); magyarul: „[N]yelvemet darabokra harapdáltam [...]” (Teréz 2012, 105).

²⁴ A *La guerra según Santa Teresa* (2013, *A háború szent Teréz szerint*) című színműben a nyíltan ateista María Folguera szent Teréz szövegeit – elsősorban az *Önéletrajzot* és az *Énekek énekéről szóló elmélkedéseket* – „faggatja”, hogy megértse az Istennel való egyesülés misztikus élményét.

²⁵ Az 500. évfordulóra született még Ana Diosdado *El cielo que me tienes prometido* (2015, *A mennyország, amit nekem ígértél*) és José Manuel Mora *Alma y cuerpo* (2016, *Lélek és test*) című drámája.

VID alatti bezártság idején azonban a szerző újra elővette az elkezdett szöveget, hogy megalkossa a saját olvasatát az ávilai szent életéről. A darab 2021-ben elnyerte a XXX. SGAE Premio Teatral Jardiel Poncela díjat a „bátor, eredeti és fantáziadús megközelítésmódért”, amellyel a szerző „időugrásokkal teli elbeszélésmóddal” (Fundación SGAE, Paco Bezerra) képes megidézni egy történelmi személyiséget azt vizsgálva, hogy a jelenben milyen viszonytársakkal kell szembesülni egy XVI. századi szentéletű nőnek. A dráma 2022-ben az SGAE gondozásában nyomtatásban is megjelent, a madridi bemutatója azonban politika jellegű cenzúra miatt elmaradt.

A monodráma negyvenkét rövid jelenetből áll. A tematikus „epizódok”²⁶ két részre tagolódnak: az első 14 jelenet Teréz valódi életrajzával – és az *Önéletrajzzal* – áll szoros kapcsolatban, míg a *Második élet* (*Segunda vida*) címmel kezdődő 15. epizódtól a szerző a fikció segítségével a XXI. századba helyezi át és támasztja fel az ötszáz éve elhunyt apácát. A dráma Teréz halálával kezdődik, amelyet maga a főhős – egy 15–66 év közötti nő – beszél el, és amely tartalmánál fogva értelemszerűen nem szerepel a *La vida*-ban. *A történelem leghosszabb éjszakája* (*La noche más larga de la historia*) című első jelenetben a halála napjának különös körülményeit mondja el a főszereplő: 1582. október 4. egybe esett a Gergely-naptárra való átállással, aminek következményeként „a halál[a] utáni tíz nap ma nincs sehol, egy tollvonással eltüntették”²⁷ (Bezerra 2022a). Éppen úgy, ahogy a testét is eltüntették, pontosabban feldarabolták, hogy az egyes részek ereklyékként a fél világot bejárják. *A végtelen test* (*El cuerpo infinito*) című második jelent a szent test feldarabolásának ezt a groteszk folyamatát írja le anatómiai és földrajzi pontosággal²⁸ és érzelemmentes közönnyel, egyszerű tárgyként azonosítva az egykor eleven testet alkotó darabokat.²⁹ Ezt követően tíz rövid epizódot olvashatunk, amelyekben főhősünk összefoglalja

²⁶ Bezerra dramaturgiájára jellemző, hogy a szerző nem a hagyományos értelemben vett jelenetekből építi fel a színdarabot, hanem rövid, címeikkel rendelkező epizódokból (Pujol 2022, 8).

²⁷ A spanyol műből idézett részeket saját fordításban közlöm.

²⁸ „Ez a lábfej Rómába került; ez az állkapocscsontdarab Itáliába; az összes őrlőfog [...] Mexikóba; ez a kulcsoscsontdarab Belgiumba; ennek a kéznek az ujjai, a kisujjat és a hüvelykujjat kivéve, Brüsszelbe, Sevillebe és Párizsba; és ez a jobb kéz Portugáliába. [...] A többi [testrész] Ávilában maradt, kivéve ezt a jobb szemet és ezt a kezét, amit itt látnak, amelyet, amint levágták, egy csomagban elküldtek Lisszabonba, mintha csak egy darab sonka lenne. Majd Lisszabonból Coimbrába, Coimbrából Valladolidba, Valladolidból pedig Burgosba. Így járt körbe-körbe, míg végül Rondába került [...]” (Bezerra 2022a).

²⁹ Az ereklyévé váló testrészek kálváriájához egyébként a második részben, *A tábornok és én* (*El general y yo*) című epizódban is visszatér Teréz. Ebben arról számol be, hogy egy dokumentumfilmből tudta meg, hogy a bal keze egy időben Franco tábornok birtokában volt, aki talizmánként ragaszkodott hozzá, még utazásai során is magával vitte az ereklyét. A diktátor halála után került a kéz a rondai Nuestra Señora de la Merced templomba.

életét parafrazeálva az *Önéletrajz*-ból ismert valós epizódokat: gyerekkorát³⁰, az irodalom iránti rajongását, anyja halálát, a házasság elutasítását³¹, súlyos betegségét, a szegénységben és az imádságban megtalált üdvösséget, az Istennel való misztikus találkozásait és a kolostorok alapítása során az Inkvizícióval³² és az egyházi vezetőkkel vívott bátor harcát. Ugyan ezek a tartalmi elemek teljes egészében az önéletírás szövegére támaszkodnak, előfordul már ebben az első részben is aktualizáló kikacsintás, illetve Bezerra nyelvezete is teljesen modern, nem veszi át a XVI. századi munkának a mai olvasó számára nehézkesen olvasható mondatszerkezetét. Az „élete folyásának” elbeszélése két epizóddal zárul, amelyek (az első két jelenethez hasonlóan) Teréz haláláról szólnak („magas lázam lett és holtan estem össze” (Bezerra 2022a)), így természetesen ezek sem képezhetnék részét az eredeti önvallomásnak.

Az első rész a teljes dráma csupán egynegyedét teszi ki, a *Segunda vida* című epizóddal kezdődő második rész (a mű terjedelmének a háromnegyede) a szent, napjainkban bekövetkező, fikciós feltámadása utáni, veszélyekben és erőszakban bővelkedő, második életet írja le. Teréz életének folytatását olyan epizódokból illeszti össze Bezerra, amelyekben módja van fontos társadalmi kérdésekre is ráirányítani a figyelmet: a nők elleni nemi erőszakra, a szegénységre, a hajléktalanságra, a kábítószer- és alkoholfüggőségre, az írók és különösen az író nők hátrányos helyzetére.

Teresa elmeséli, ahogy lassan visszanyeri az emlékezetét, majd a relikviákká vált részei visszaszerzésével összerakja a testét. Útnak indul, találkozik egy kamionossal, aki előzékenyen felveszi, ám a fuvar Teresa megerőszakolásával végződik. Összeverve, véresen bolyong Madrid utcáin, ahol hajléktalanokhoz csatlakozva koldus, prostituált, alkohol és kábítószerfüggővé válik. Egy nap egy kirakatüveg mögött saját arcmását pillantja meg egy plakáton, felette a „Szent Teréz születésének 500. évfordulója” felirattal. A Google-on keresgélve több mint 70 millió találatot fedez fel magáról (filmeket képeket, dalokat, életrajzokat, bögréket, kiállításokat, pólókat, konferenciákat, a nevét viselő süteményt...stb.), aminek hatására megállapítja: „Tudtam, hogy életemben fontos voltam, de azt nem, hogy halálom után még fontosabb lettem. [...] úttörő voltam. Mindenekelőtt egy hivatkozási pont, [...] «minden író védő-

³⁰ Érdekes, hogy Teréz a saját *Önéletrajz*-ában a nevét nem írja le, Bezerra Teresája viszont ezzel kezdi élete elmesélését: „Teréznek hívnak” (Bezerra 2022a).

³¹ Teresa vallásos elhivatottságának feminista interpretációját adja Bezerra főhőse szájába: „[...] a zárdát választottam. És nem azért, mert éreztem volna Isten hívását, hanem mert a házasság számomra rabszolgaságnak tűnt, és úgy gondoltam, hogy a házasságban a nőkre a méltatlan és siralmas alávetettség vár csak” (Bezerra 2022a).

³² A szerző ennek a témának szenteli a leghosszabb terjedelmű epizódot *Teréz az Inkvizíció ellen* (*Teresa contra la Inquisición*) címmel.

szentje is vagyok ebben az országban»”. (Bezerra 2022a). De hogy pontosan hogyan és mitől kell megvédenie az írókat még nem tudja, így hát nyomozni kezd az irodalmárok helyzetéről.

A *Spanyolországban írni (Escribir en España)* című epizódban amellett, hogy pontos statisztikát olvashatunk az írók elkeserítő helyzetéről, Teresa szarkasztikus kritikája is elhangzik:

Napjainkban a spanyol írók nyolcvanöt százaléka szegénységben él, csak tizenöt százalékuknak sikerül megélnie az írásból. [...] ennek a tizenöt százaléknak kétharmada férfi, egyharmada nő. Ez azt jelenti, hogy a spanyol írók mindössze öt százalékának sikerül az irodalomból megélnie. De a legmegdöbbentőbb mégsem ez! A legmegdöbbentőbb az, hogy azt olvasom, még soha nem volt ilyen kedvező a helyzet, hiszen az ország egész történetében először fordul elő, hogy ilyen sok nőnek sikerül az írásból megélnie. Mennyit fejlődött a spanyol írók életminősége mióta meghaltam? A válasz elkeserítő: minden évszázadban egy százalékot. (Bezerra 2022a)

E szégyenteljes helyzetet orvosolandó Teresa egy Cernuda-idézetet fúj fel festékspray-vel a spanyol parlament épületének a falára: „Spanyolországban írni nem sírni, Spanyolországban írni meghalni” (Bezerra 2022a). Ezután az épületet őrző egyik kőoroszlánra felmászva harmincegy spanyol író nevét skandálja. A rendbontásért hat év szabadságvesztésre ítélik. A börtön könyvtárában újra feltámad lelkesedése az olvasás iránt, és a filmek is elvarázsolják: „Létezik csodálatosabb dolog a mozinál? Nem tudom, de ha tehetném, rendező lennék” (Bezerra 2022a) – mondja. Végül sikerrel megszökik a börtönből és tovább keresi útját, melyet a Rastro-piacon előadott, a saját életéről szóló *stand-up* monológ segít megtalálni. Teréz elmeséli életét, kiemelve írói munkásságát³³, verseiből vett idézetekkel színesítve szavait. Ebben a részben

³³ A *Mű (Obra)* című epizódban cím szerint említi könyveit, mindegyikhez egy-egy magyarázó mondatot fűzve: „*Önéletrajz*, a legfrissebb és legközvetlenebb munkám, az első, amit írtam; meglehetősen hű tükörképe jellememnek és személyiségemnek. Aztán ott van *A tökéletesség útja*, amely kicsit gyakorlatiasabb és szakszerűbb, és amelyben tanácsokat adok a nők zárdái életéhez. Aztán természetesen a *Belső várkastély*, amelyben megragadtam az alkalmat, hogy hangnemet váltsak, és munkásságom egy újabb szakaszába lépjek, elmélkedve arról, hogy mit jelent spirituális lénnyé válni. Ez az egyik legjobb munkám, ajánlom. Aztán a következő, *A konstitúciók*, amely inkább jogi és törvényhozási jellegű munka és összefoglalja a vallási rendben folytatott élet szabályait és szokásait. És végül, befejezésül, talán a legkülönlegesebb mind közül, *Az alapítások könyve*, egyértelműen az érett korszakomhoz tartozó mű, amelyben a népi bölcsességet keverem a kor eseményeinek leírásával. Az az igazság, hogy mindegyiket szeretem, de amire igazán büszke vagyok, azok a verseim. Igen, kétségtelen, hogy az összes irodalmi munkám közül a *Versek* az, ami végül a leginkább ismertté vált” (Bezerra 2022a).

köszön vissza például a darab címe is, amely Teréz egyik verséből származó fragmentum: „Élőn s nem magamban élőn / oly dicső létért esengek, / meghalok, mert nem halok meg”.³⁴ Előadásának olyan sikere támad, hogy napi rendszerességgel kiáll a közönség elé, és végül folytatni kezdi a történetét, immár a XXI. századi életét is beleszőve az elbeszélésbe. Érdekes dramaturgiai konstrukció, hogy innentől a monológ valójában nem más, mint maga a Bezerra-szindarab: a valós élet után „hogy a visszatérő vendégek se unatkozzanak, eszembe jutott, hogy a versek közé beillesztek új epizódokat is az életemből. Mint egy vegyesvágott: az ötszáz évvel ezelőtt velem történeteket összekevertem a jelenhez kapcsolódó anekdotákkal” (Bezerra 2022a). A kortárs világba való beilleszkedését a múlt és a jelen közötti analógiák segítik:

Tudták, hogy 1943-ban egy bizonyos Dr. Hofmann³⁵ szintetizálta a lizergsavat abból a gombából, amely a rohadásnak indult rozsban is megtalálható? Nekem fogalmam sem volt róla. De mivel ötszáz évvel ezelőtt a szegénységi fogadalmam miatt a kolostor legrosszabb kenyérét én ettem, manapság egyesek azt állítják, hogy valószínűleg azért lebeghettem, mert egész nap *tripem* volt.³⁶ (Bezerra 2022a)

Egy nap egy Virginia³⁷ nevű nő szólítja meg, és elhívja a *stand up* klubjába, hogy ott adja elő a monológiát. Teréz végül komikusból DJ lesz, és egy *okupa* házban egy *rave party*-ban eksztatikus transzban találja meg újra az Istenhez vezető utat és életének a küldetését:

Virginia egyik este elvitt egy *okupa* házban rendezett buliba, ahol az életem száznyolcvan fokos fordulatot vett. Mégpedig azért, mert a táncparkett közepén, elektronikus zenére táncoló nők ezreitől körülvéve, ugyanolyan revelációm volt, mint ötszáz évvel korábban. [...]

³⁴ Weöres Sándor fordítása.

³⁵ Albert Hofmann, svájci vegyész, az „LSD atyja”.

³⁶ Ennek a kijelentésnek is van valós alapja. Orvosok is foglalkoztak Teréz hallucinációival és rejtélyes betegségeivel (pl. Serna Varela 2015), és többen említik a romlott rozskenyeret. Ugyanakkor az is igaz, hogy az Inkvizíció azzal vádolta Terézt, hogy bolondító beléndeket (latinul: *Hyoscyamus niger*), egy hallucinációt okozó mérgező növényt fogyasztott, és ennek feltételezték az apáca revelációit.

³⁷ Cristina Vinuesa Muñoz (2024, 37) szerint a névválasztással Bezerra feltételezhetően Virginia Woolf előtt akart tisztelni.

Attól a pillanattól kezdve, ahogyan öt évszázaddal ezelőtt is megtörtént, ismét nevet változtatsz³⁸, és Jézusról nevezett Terézből DJ Teréz lesz a neved. Egy nő, akinek az lesz a küldetése, hogy minél több házat foglaljon el, ahol saját szertartásait végezheti. Olyan ceremóniákat, amelyekben a világ nem cél többé, hanem eszköz; egy kapu, amelyen keresztül az ott összegyűltek lelke erőt merít, és Isten iránti szeretettel csordultig telve felemelkedik az égbe és szárnyalni kezd. (Bezerra 2022a)

A jelenbéli házfoglalások és az egykori kolostoralapítások közötti analógia egyértelmű. Erről az ötletről a szerző így nyilatkozott egy interjújában:

Azért ment a zárdába, mert lázadó volt, aki nem akart megházasodni.³⁹ Elmenekült a férfiak elől. Rendszerellenes volt. És mit csinált, amikor belépett az egyházba? Megosztotta azt. Ráébredt, hogy a kolostorok az előkelő kasztíliai hölgyek iskoláiként működtek, ahol mindenkinek volt barátja, hétvégénként meg kijártak szórakozni.⁴⁰ Ekkor szent Teréz fellázadt, és azzal vádolta meg ezeket a nőket, hogy Isten igéjével és Jézus példájával ellentétes életet élnek. Megosztja az egyházat, azért, hogy elvegye a kiváltságokat azoktól, akik meg sem érdemelték azokat. Ő volt az első, aki női *okupa*-házakat alapított. (Caruana Húder 2022b, saját fordítás)

A zene és a fények hatására bekövetkező extatikus momentum a híres Bernini-szobron megragadott jelenetet juttathatja eszünkbe:

[...] pszichedelikus fények árasztották hirtelen el a teret, hogy egy angyali kerubot üdvözljenek, aki egy arany nyílvesztőt lőtt felém. Egy izzó nyíl, amitől a földre rogytam, de közben valami elkezdett bennem felemelkedni a torkomon keresztül. A szívem volt az, amely galambbá változva kirepült a számon, majd azonnal elkezdett a jelenlévők fölött röpködni. Egy hófehér madár, amelyet egy tűzcsóva követett, az útjában mindent lángra lobbantva. (Bezerra 2022a)

³⁸ Az „ismét” arra utal, hogy még életében Ávilai Terézből (Teresa de Ávila) lett Jézusról nevezett Teréz (Teresa de Jesús).

³⁹ Korábban említettem, hogy huszoneves fiatal lányként Teresa nem vallási elhivatottságból, hanem a házasság rabigájától menekülve választotta a zárdát.

⁴⁰ Teréz *Önéletrajzában* is beszámol arról, hogy nem minden kolostorban volt kötelező a klauzúra (Teréz 2012, 116), az apácák kijárhattak, férfiakkal is lehetett viszonyuk, akik cserébe anyagilag támogatták a kolostort.

Az első és a második rész terjedelmi arányaiból is kiderül, hogy Bezerra-nak elsősorban nem az volt a célja, hogy részletesen rekonstruálja Teréz élettörténetét, hanem sokkal inkább a szent alakjának napjainkba történő áthelyezéséből, azaz az időbeli ugrásból adódó izgalmas lehetőségeket akarta kihasználni. Habár a drámaíró az *Önéletrajz*-ot mindvégig szem előtt tartotta, mégsem pusztán „irodalmi régészetet” (Rodríguez Subero és Sainz-Barriain 2023, 168) hajtott végre Teréz művén, hanem a jelen problémaival ütköztette az ávilai szent gondolatait.

Konklúzió (helyett cenzúra)

Az említett érzékeny kérdések felvetése miatt az aktuális spanyol politika figyelmét sem kerülte el Bezerra drámája. Ugyan a színpadra állításhoz szükséges anyagi támogatást korábban megítélték, és a Teatro del Canal programtervébe be is került a darab, a 2023 januárjára tervezett bemutatóra azonban végül nem került sor. Blanca Li, a színház akkori igazgatója kezdetben az inflációra és anyagi okokra hivatkozva magyarázta a műsorváltozást, hamarosan azonban egyértelművé vált, hogy a helyi politikai vezetés döntött a dráma betiltásáról. A madridi közgyűlés is tárgyalta az ügyet, ahol a szocialisták (PSOE) azzal vádolták meg a cenzúráért felelős szélsőjobb (VOX) képviselőit, hogy „nem a művészeti vezetés, hanem a politikai testület hozta meg a döntést a mű törléséről” (Caruana Húder 2022a; García Miranda 2022). Paco Bezerra mellett állt ki 205 művész – többek között Pedro Almodóvar és Javier Bardem is –, akik az *Állítsuk meg a politikai beavatkozást (mielőtt még ez lenne a normalitás)* címet viselő nyílt levélben követelték a darab bemutatása mellett azt is, hogy a színházak műsorpolitikájáról tisztán művészeti, ne pedig politikai és ideológia alapon szülessenek döntések (*Apoyo a Paco Bezerra*).

Bezerra bemutatójának az ellehetetlenítése sajnos azonban nem elszigetelt példa volt a 2022–23-as spanyol színházi évadban. A 2023 májusi önkormányzati választások után azokban a tartományokban, ahol a PP (Partido Popular, azaz a Néppárt) győzött, illetve a szélsőjobbboldali VOX⁴¹ is bekezdült a tartományi képviselőtestületbe, több színházi előadást is cenzúráztak.⁴²

⁴¹ Vezetője Santiago Abascal, aki Orbán Viktorra követendő példaként tekint (Tóth 2022). A szimpátia kölcsönös, hiszen a magyar miniszterelnök többször is biztosította személyes támogatásáról a spanyol szélsőjobb vezérét. Legutóbb például a párt 2024. május 19-én megrendezett madridi nagygyűlésére küldte el Orbán a videóüzenetét, amiből a „Vamos Santiago, vamos Vox, tegyük újra nagygyá Európát!” (Holló 2024) – mondat híresült el a sajtóban.

⁴² Többek között az *El mar: visión de unos niños que no lo han visto nunca* (*A tenger: a gyerekek szerint, akik sosem látták azt*) című Antoni Benaiges köztársasági tanítóról szóló darabot. A mű főhőse

A politikának a kultúrába való közvetlen beavatkozása a Franco-diktatúra (1939–1975) sötét korszakát idézi fel. A művészek azonban nem maradtak csendben és a „Stop a cenzúrának” kiáltványt több ezren, művészek és politikusok is támogatták. A betiltott színművek alkotói közül kettő nyilatkozatából álljon itt egy-egy idézet. Az első Alberto Conejero drámaíró és rendező, a második Ana Belén színésznő és rendező szavai:

Itt az ideje, hogy közösen nézzünk szembe országunk nyugtalanító helyzetével, követelve minden közigazgatási szervtől a szólásszabadság és a kultúrához való hozzáférés biztosítását, valamint a színházi társulatok és a nézők tiszteletben tartását. (Conejero idézi Barranco 2023, saját fordítás)

Soha, senki sem fogja beismerni, hogy a cenzúra visszatért. [...] Lépésről lépésre, apránként araszolva jutunk el egy nagy visszalépéshez. És ebből a hátrafelé tett nagy lépésből már nem lesz visszaút. [...]. Ebben az országban sok éven át keményen küzdöttünk a szabadságért [...]. És tisztában kell lennünk azzal, hogy miben áll a szabadság. [...] Minden egyes dolog, amit teszünk, része ennek a szabadságnak. Ezt nem ingyen adták, ezért meg kellett küzdenünk, és mindannyian harcoltunk érte. (Belén 2024, saját fordítás)

Pedro Almodóvar személyesen is jelen volt Bezerra monodráájának az olvasószínházi bemutatóján és az alábbi nyilatkozta: „Azért vagyok itt, mert mindenféle cenzúra ellen vagyok, és ez a legsötétebb időkbe repít vissza minket: soha nem gondoltam volna, hogy ma egy cenzúraellenes rendezvényen fogok megszólalni, mert negyven éve⁴³ már, hogy emiatt tüntettünk, és nagyon szomorú és elkésérítő ez a *deja vu*” (García Miranda 2022, saját fordítás).

Ugyan a Teatro del Canal nem változtatott a döntésén, így Madridban egyelőre – ahogy fentebb említettem – csak olvasószínházi formában mutatták be a darabot a Sala Berlangában⁴⁴ 2022. november 29-én, a közönség francia nyelven már láthatta 2024. július 20-án a 78. Avignoni Színházi Fesztivál keretében.

egy pedagógus, aki megígéri tanítványainak, hogy elviszi őket a tengerhez. Ígéretét azonban nem tudja teljesíteni, mert 1936-ban, a polgárháború kitörésekor kivégzik. Ugyancsak a cenzúra áldozata lett egy étkezési zavarokról szóló színmű és Virginia Woolf *Orlandójának* a színházi bemutatója is (Barranco 2023).

⁴³ Spanyolországban az állami cenzúrát hivatalosan csak 1978-ban szüntették meg, három évvel Franco halála után.

⁴⁴ Az előadás utáni közönségtalálkozó felvétele visszánézhető Paco Bezerra Youtube-csatornáján (Bezerra 2022b).

A tiltás úgy tűnik ingyen marketing lett Paco Bezerrának, ugyanis a XXI. századi Teresáról szóló drámája 2024 nyarán – három hónapon keresztül – a spanyol nyelvű színházi tematikájú könyvek Amazonos eladási top-listáján az első helyen szerepelt, megelőzve Federico García Lorca két híres színművét, a *Bernarda Alba házát* és a *Várnászt* is.

Felhasznált irodalom

- Apoyo a Paco Bezerra*. 2024. június 16. <<https://digipad.app/p/294802/522a293c514d1>>.
- Arenal, Electa és Stacey Schlau. 1989. *Untold Sisters. Hispanic Nuns in Their Own Works*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Babits, Mihály. 1917. „Ágoston.” *Nyugat*, 11. 2024. június 16. <<https://epa.oszk.hu/00000/00022/00223/06771.htm>>.
- Barranco, Justo. 2023. „El mundo de la cultura inunda las redes exigiendo #StopCensura.” *La Vanguardia*, júl. 5. 2024. június 16. <<https://www.lavanguardia.com/cultura/20230705/9088761/cultura-denuncia-censura-stopcensura.html>>.
- Belén, Ana. 2024. „Nunca nadie reconocerá que la censura ha vuelto”. *rtve.es*, már.15. 2024. június 16. <<https://www.rtve.es/television/20240315/ana-belen-nunca-nadie-reconocera-censura-vuelto/16017098.shtml>>.
- Beauvoir, Simone. 1965. *A második nem*. Budapest: Gondolat. E-book.
- Bezerra, Paco. 2022a. *Muero porque no muero. La vida doble de Teresa*. Madrid: SGAE. E-book.
- Bezerra, Paco. 2022b. „Encuentro con el público tras la lectura de «Muero porque no muero (La vida doble de Teresa)»”. Video. Nov. 29. 2024. június 16. <<https://www.youtube.com/watch?v=G7SsSpXk-CD8&t=295s>>.
- Blasco Mena, María Dolers. 2022. „La influencia de Santa Teresa de Jesús en el teatro español contemporáneo: escritura, confesión y delirio subversivo.” *Philologia Hispalensis*, 36 (2): 37–53.
- Caruana Húder, Pablo. 2022a. „Blanca Li y Rivera de la Cruz eluden dar explicaciones en la Asamblea de Madrid sobre la retirada de una obra teatral.” *El Diario*, szept. 20. 2024. június 16. <https://www.eldiario.es/cultura/politicas_culturales/blanca-li-rivera-cruz-eluden-dar-explicaciones-asamblea-madrid-retirada-obra-teatral_1_9553766.html>.
- Caruana Húder, Pablo. 2022b. „Paco Bezerra, dramaturgo: «Santa Teresa hoy escupiría en la cara de los que dicen defenderla.»” *El Diario*, szept. 28.

2024. június 16. <https://www.eldiario.es/cultura/teatro/paco-bezerra-dramaturgo-santa-teresa-hoy-escupiria-cara-dicen-defender-la_128_9576924.html>.
- Cortés Timoner, María Mar. 2004. *Teresa de Cartagena, primera escritora mística en lengua castellana*. Málaga: Atenea.
- Fundación SGAE. 2021. „Paco Bezerra, Premio SGAE de Teatro Jardiel Poncela 2021”. Nov. 12. 2024. június 16. <<https://fundacionsgae.org/actualidad/paco-bezerra-premio-sgae-de-teatro-jardiel-ponce-la-2021/>>.
- Gács, Anna. 2014. „A példaszerű élet és az önéletrajz mint tömegtermék.” In Olay Csaba és Weiss János (szerk.) *A művészettől a tömegkultúráig*. Budapest–Pécs: L’Harmattan–Könyvpont Kiadó, 113–126.
- García Miranda, Marta. 2022. „El mundo de la cultura arropa a Paco Bezerra en la lectura de su obra censurada por la Comunidad de Madrid.” *El Periódico de España*, nov. 29. 2024. június 16. <<https://www.epe.es/es/cultura/20221129/mundo-cultura-arropa-paco-bezerra-obra-censurada-79313704>>.
- Gusdorf, Georges. 1991. *Les écritures du moi*. Lignes de vie 1. Paris: Les Éditions Odile Jacob.
- Habermas, Jürgen. 1999. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Budapest: Osiris.
- Holló, Bettina. 2024. „Politikai nagygyűlésen szólalt fel Orbán Viktor Spanyolországban: Vamos, tegyük újra nagyá Európát”. Máj. 19. 2024. június 16. <<https://index.hu/belfold/2024/05/19/orban-viktor-vox-spanyolorszag-nagygyules-ep-valasztas-2024/?token=c871842e74ad2eb-b9a399ecf16ba221c>>.
- Kovács, Éva. 1982. „Jegyzetek.” In Györffy Miklós (szerk.) *Goethe válogatott művei*. Budapest: Európa, 709–722.
- Lejeune, Philippe. 1980. *Je est un autre. L'autobiographie de la littérature aux médias*. Paris: Seuil.
- Lejeune, Philippe. 2002a. „Az önéletírás meghatározása.” *Helikon* 3: 272–285.
- Lejeune, Philippe. 2002b. „Az önéletírói paktum.” *Főszó* 4: 132–158.
- Lejeune, Philippe. 2003. *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok*. Budapest: L’Harmattan.
- López Durán, Fernando. 2008. „Las autobiografías femeninas en la España del siglo XIX.” In Pura Fernández és Marie Linda Ortega (szerk.) *La mujer de letras o la letraherida: discursos y representaciones sobre la mujer escritora en el siglo XIX*. Madrid: CSIC, 263–288.

- Martínez Calvo, María Celeste. 2017. *La escritura de Santa Teresa. 'El libro de la vida' como género literario*. Doktori értekezés. 2024. június 16. <<https://digibug.ugr.es/flexpaper/handle/10481/48267/26770787.pdf?sequence=6&isAllowed=y>>.
- Morales, Cristina. 2015. *Malas palabras*. Buenos Aires: Lumen.
- Pardo Bazán, Emilia. 1999. „Apuntes autobiográficos”. In *Obras completas*. Tomo II. Madrid: Biblioteca Castro, 5–59.
- Pascual, Roy. 1960. *Design and Truth in Autobiography*. Cambridge: Harvard University Press.
- Présentation de la, Marie-José. 2015. „Bevezetés Ávilai Szent Teréz írásaiba.” In *Érted születtem. Ávilai Szent Teréz élete karizmája és művei*. Magyarszék: Sarutlan Kármelita Nővérek, 99–204.
- Pujol, Antón. 2022. „Prólogo”. In Paco Bezerra *Muero porque no muero. La vida doble de Teresa*. Madrid: SGAE, 7–13.
- Rodríguez Subero, Álvaro és Sainz-Bariain, Isabel. 2023. „La actualización de santa Teresa de Jesús desde una perspectiva de género en las aulas de educación secundaria.” *Ogigia. Revista electrónica de estudios hispánicos*, 34: 153–177.
- Romera Castillo, José (szerk.). 1993. *Escritura autobiográfica*. Madrid: Visor.
- Romera Castillo, José. 2006. *De primera mano. Sobre escritura autobiográfica en España (siglo XX)*. Madrid: Visor.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1997b. *Emil, avagy a nevelésről*. Budapest: Papírusz Book.
- Sajó, Tamás és Templom, Kata. 2012. „Előszó”. In Ávilai Szent Teréz *Önéletrajz*. Budapest, JEL, 7–36.
- SELITEN@T: *Escritura autobiográfica en España*. 2024. június 16. <https://www2.uned.es/centro-investigacion-SELITEN@T/escritura_autobio.html>.
- Senra Varela, Avelino. 2015. *Las enfermedades de Santa Teresa de Jesús*. Madrid: Díaz de Santos.
- Serrano y Sanz, Manuel. 1975. *Apuntes para una biblioteca de escritoras españolas desde el año 1401 al 1833*. Madrid: Atlas.
- Simón Palmer, María del Carmen. 1991. *Escritoras españolas del siglo XIX. Manual bio-bibliográfico*. Madrid: Castalia.
- Smith, Sidonie és Watson, Julia. 2010. *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Szávai, János. 1978. *Az önéletírás*. Budapest: Gondolat.

- Teresa, Santa. 1995. *La vida. Las moradas*. Madrid: PML Ediciones. Clásicos Españoles.
- Teresa, Santa. 2018. *Poesía y pensamiento de Santa Teresa de Jesús*. Selección y presentación de Clara Janés. Madrid: Alianza Editorial.
- Teréz, Ávilai szent. 1928. *Önéletrajz*. Ford. Szeghy Ernő. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- Teréz, Ávilai szent. 2012. *Önéletrajz*. Ford. Sajó Tamás és Templom Kata. Budapest: JEL.
- Teréz, Ávilai szent. 2014. *Levelek*. I–II. Kötet Ford. Szeghy Ernő. Budapest: Magyar Sarutlan Karmelita Rendtartomány.
- Tortosa, Virgilio. 1998. *La construcción del individualismo en la literatura de fin de siglo. Historia y autobiografía*. Doktori értekezés. Universidad de Valencia.
2024. június 16. <<https://www.cervantesvirtual.com/obra/la-construccion-del-individualismo-en-la-literatura-de-fin-de-siglo-historia-y-autobiografia-0/>>.
- Tortosa, Virgilio. 2001. *Escrituras ensimismadas. La autobiografía literaria en la democracia española*. Alicante: Universidad de Alicante.
- Tóth, Brigitta. 2022. „Santiago Abascal szerint Orbán Viktor követendő példa.” *Magyar Nemzet*, jan. 29. 2024. június 16. <<https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/01/santiago-abascal-szerint-orban-viktor-kovetendo-pelda-video>>.
- Vasvári, Lousie O. 2016. „Életírás, társadalmi nemek, és trauma.” *TNTeF, Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*. 2: 150–197.
- Vinuesa Muñoz, Cristina. 2024. „La figura teatral de Santa Teresa de Jesús: una rebelión performática desde una sumisión romántica “avant la lettre”. «La guerra según Santa Teresa» de María Folguera. «Muero porque no muero, la vida doble de Teresa» de Paco Bezerra.” *Acotaciones*, 52: 15–43.
- Zombory, Máté. 2004. „Philippe Lejeune: Önéletírás, élettörténet, napló.” *Bukész* 3: 265–268.